

Wass-akarattal a zsidók ellen

Antiszemita publicisztika a dési sajtóban a második világháború idején

NAGYI ENIKŐ ORSOLYA*

MA, társult kutató, BBTE / MA, assoc. researcher, BBU

E-mail: nagyiorsolya@gmail.com

Abstract *(With an Iron Will Against the Jews. Anti-Semitic Writings in the Press of Dej during World War II)*

During World War II, anti-Semitism became increasingly powerful throughout Europe, also in Northern Transylvania, leading afterwards to economic looting of Jewish population and the restriction of its socio-cultural life. The culmination of this series of anti-Jewish events and laws was their ghettoisation, deportation and then the extermination of Jews. The aim of this study is to examine how the Hungarian press in Dej interpreted these events, whether it influenced the attitude of the Hungarian population towards the Jews, on the other hand the purpose of the study is to expose the anti-Semitic journalists of the period.

Keywords *anti-Semitism; press; Wass Albert; Szamosvidék; Dej*

Rezumat *(Cu voință de fier împotriva evreilor. Publicistică antisemită în presa dejeană în timpul celui de Al Doilea Război Mondial)*

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial antisemitismul a devenit din ce în ce mai puternic în întreaga Europă, astfel și în Ardealul de Nord, conducând în cele din urmă la jefuirea economică, respectiv la restricții aduse în viața socio-culturală a evreilor, punctul culminant al acestui șir de evenimente și legi antievreiești fiind ghettoizarea, deportarea și mai apoi exterminarea lor. Scopul acestei lucrări este, pe de o parte, de a examina modul în care presa maghiară din Dej a interpretat evenimentele amintite, cum a influențat atitudinea populației maghiare față de evrei, pe de altă parte dezvăluirea jurnaliștilor antisemiți din această perioadă.

Cuvinte cheie *antisemitism, presă, Albert Wass, Szamosvidék, Dej*

Az antiszemizmus a 20. században nem a semmiből alakult ki spontánul, bőven vannak előzményei. A politikum, a klérus, a sajtó egyaránt bőven hozzájárult ehhez. Emiatt is érdekes megvizsgálni, hogy milyen diskurzus folyt például Dés, egy erdélyi kisváros sajtójában abban a periódusban, amikor a zsidóellenesség tetőfokára hágott. Fontos ez a vizsgálat azért is, mert ott publikálta antiszemita írásait az a Wass Albert, akinek antiszemizmusát mindmáig sokan tagadják.

A Sztojka László szerkesztésében 1942 és 1944 között Désen megjelent Szamosvidék nemzetpolitikai, társadalmi és közgazdasági hetilap, akárcsak az ugyanott 1944-ben kiadott *Szolnok-Doboka*, behatóan foglalkozott a zsidó témával. Rendszeresen tájékoztattak a különböző zsidóellenes törvényekről, rende-

tekről, megszorító intézkedésekről, a „zsidókérdés megoldásának” teljes folyamatáról. Az írások mentén végigkövethető a több, mint háromezer főt számláló dési zsidóság gazdasági, társadalmi és kulturális életének fokozatos elfojtása: a fajvédelmi törvény rendelkezéseinek gyakorlatba ültetése, a zsidó ügyvédek működését szabályozó törvényjavaslat bevezetése, a zsidók számára a piacokon történő vásárlás betiltása.

A híráradat 1942-ben tetőzött, amikor a *Szamosvidék* hasábjain nagy teret kaptak a zsidóknak a kereskedelemről, iparból történő elbocsátásáról, a zsidóbirtokok kisajátításáról és az anyagi javak elkobzásáról szóló hírek. A *Szolnok-Doboka* beszámolt a zsidó értelmiségi alkalmazottak elbocsátásáról, a zsidó szerzők műveinek bevonásáról és megsemmisítéséről, valamint a zsidó orvosok helyzetéről.

Amint arra a kutatásom során fény derült, a *Szamosvidék* hangsúlyosan antiszemita kiadvány volt, és a *Szolnok-Doboka* is az antiszemita irányvonalat követte. Kiderül ez abból, ahogyan a lapok a zsidótörvényekről és megszorító rendeletekről történő tájékoztatás mellett kifejezetten nagy hangsúlyt fektettek a mindennapi életből kiragadott, jelentéktelen vagy elenyésző jelentőségű eseményekre, a különböző büntetésekről, ítéletekről szóló hírekre, amelyeknek a közreadásával a zsidóellenességet propagálták, minden eszközt megragadva az uszításra, a zsidóság iránti gyűlölet szítására. A lapok szinte kizárólag zsidók kihágásairól tudósítottak, keresztények ellen hozott ítéleteket csak abban az esetben közöltek, ha azok zsidókon segítettek, zsidókat alkalmaztak vagy bűjtáltak.

A zsidóság kifosztásáról, összegyűjtéséről és gettósításáról beszámoló írások mellett azonban több zsidóellenes publicisztika is napvilágot látott, amelyek némelyikét gróf Wass Albert, illetve a lap főszerkesztője, Sztójka László szignózta, mások, feltételezhetően szintén a főszerkesztő tollából, név nélkül jelentek meg. Ezeket az írásokat koncentrált antiszemitizmus jellemzi, és azokban az olvasóközönség zsidóellenességre történő hangolásának az igyekezete egyértelműen tetten érhető.

Először a *Szamosvidék* 1942. április 4-i számában olvashatunk terjedelmes, erőteljesen antiszemita jellegű írást Wass Alberttől, *Modern hazaárulók* címmel. Az író olyan „nemzetközi, helyesebben hazátlan és nemzetbontó szellemi irányzatról” tett említést, amely „hézagot nyitott a társadalom ítélőképességén,” teret hagyva ezáltal „az új kor lovagjának,” „a kávéházi hősnek,” „a szélhámosnak,” aki „megjelent bő nadrágjával, unott arcával, cinikus vicceivel, tömött pénztárcájával és a csodálkozó társadalomnak bemutatta a modern hazaárulás művészetét.

Mert csak úgy pöffedt a jóléttől: a kávéház természetesen mindjárt melléje állt, majd a kabaré, színház s a gazdátlan utcai irodalom egy-kettőre lovagjává avatta. Vitézi tetteit hirdették szelvében a márványszalok között, ódákat zengtek hősiességéről, leleményességéről, életrealitáságáról és arról a felsőbbrendű emberi tulajdonságáról, hogy nem ismer hazát, nemzetet, becsületet, erkölcsöt, törvényt, nem ismer semmit, csak a maga falánk érdekeit” – írta Wass (*Gróf Wass, Modern hazaárulók* 1942). „Ugyanennek a szellemnek a hordozói azok az apró kis gonosztevők is – olvasható a folytatásban –, akik itt-ott, városon és vidéken egyaránt, üzletekben és eldugott raktárakban halmoznak, drágítanak, ra-

vaszkodnak előre-hátra s nem akarják megérteni, hogy az ő hitvány kis bőrüknél a haza jövődjé sokkalta fontosabb.” Wass Albert cikkében a „modern hazaárulókat”, akik a haza törvényeit és rendeleteit kijátsszák, a nemzet érdekeivel történő szembehelyezkedéssel vádolta, és kijelentette, a hazaáruló „megérdemli, hogy a nemzet megvetésén kívül az igazságtévés büntető keze is lesújtson reá”, majd felhívta a figyelmet: „ideje, hogy felébredjünk végre és a társadalom egységes fellépésével kipszttitsuk magunk közül ennek a modern hazaárulásnak szellemét, mely kísérteni a múltból még egyre visszajár” (Gróf Wass, Modern hazaárulók 1942). Mindannak, aki magát magyarnak vallja, fel kell vennie a harcot a nemzet „lappangó ellenségeivel” – szólított fel az író, majd figyelmeztetett: „Lökje ki magából a társadalom a rémhírterjesztőket, a mindent-jobban-tudókat, a szabotálókat, a leleményes zug-üzletkötőket, dísz-gójokat és egyéb rákfeneit az emberi fejletlenségnek, melyek megmetyelvezik a le[ve]lgőt és kerékkötői sorsunk jobbrafordulásának. Ideje, hogy lerántsuk a leplet erről a múltból átöröklött ál-leleményességről, botcsinálta-életrevalóságról. Mert ami alatta van, az hazaárulás, ocsmány és közönséges” (Gróf Wass, Modern hazaárulók 1942).

Másik, egyidejűleg a kolozsvári *Ellenzék*ben is megjelent írásában Wass a magyar gazdákat vette védelmébe. Olyan akadályokról, nehézségekről írt, amelyekkel a gazda munkája végzése során szembesül. Az író meglátásában a gazda legnagyobb gondját nem a kedvezőtlen időjárás vagy a különböző állat- és növénybetegségek, hanem az emberi ellenség képezi, hiszen „nem tud megküzdeni a hivatalnokkal, akinek előszobájában órákig kell [hogy] ácsorogjon sürgős munkaidőben. Nem tud megküzdeni az ügynökökkel, aki kihasználja a tapasztalatlanságát. A gyárral, amelyik rossz gépet szállít. A kereskedővel, aki a megvásárolt gabonát hamisan mérlegeli. Az iparossal, aki szűk csizmát vagy rossz ruhát készít. A társadalom pedig nem siet eléggé a gazda védelmére” (Gróf Wass, A gazda védelmében 1942).

Cikkében Wass felszólította a hivatalnokokat, vezérigazgatókat, ügyvédeket, hogy a gazdával szemben megértőek és kíméletesek legyenek, végül a kereskedőkhöz szólt: „Kérem a kereskedőt, irtsa ki magából azt az elfajzott merkantil szellemet, amely az elmúlt keserves évtizedek zsidó irányzatának hátramaradt örökségképpen azt hirdeti ma is, hogy csak az lehet ügyes kereskedő, jó kereskedő, aki mások jóhiszeműségével visszaél. Ez a szellem távolította el egymástól a falut és a várost, ez a szellem ver éket ma is csizma és félcipő közé, s ideje már, hogy halálra ítéljük” (Gróf Wass, A gazda védelmében 1942).

Sztojka László *Köd a Szamosmentén* című publicisztikáját gróf Teleki Páltól idézett mondattal indította: „Irtani a betegítő egyeseket – a többekért”. A szerző a dési magyar társaskör könyvtárában lezajlott beszélgetésről számolt be, amelynek keretében a „derék, deresedő fejű magyarok” megegyeztek abban, hogy „ma köd ül a Szamosmentén, amit minden erővel – el kell fújni” (Sztojka 1942). A kereskedelmet „a kéz-kezet mos gerinctelen, magyartalan pénzvágya” jellemzi – állt a cikkben. „Beteges, mohó üzletezés, csörtetés sok sikon, – nem sok képességet eláruló ifjak-vének pár hónap alatt rózsásra híznak és divatfivá virulnak, mert árusítás és vállalkozás mögött a strohmanóság feszít – s a gyöngé törtetőök beleesnek a csapdába, odaállnak pénzért – cégérnek” (Sztojka 1942).

Sztojka rámutatott, a budapesti lapok folyamatosan közlik az elítélt zsidóbújtatók névsorát, de már a kolozsvári hatóságok is internálótáborba küldik mindazokat, akik a törvényt kijátszották. „A Szamosmentéről is el kell fújni a ködöt – börtönnel, internálótáborral, a legnagyobb keménységgel” – fogalmazott a főszerkesztő, majd hozzátette: „a legsúlyosabb ütéssel kell kivetni őket a köröndből. Hatóság, ipari és kereskedő egyletek közös arcvonallal induljanak a mocsár lecsapolására. Nem azért szabadultunk fel, hogy magános ravaszok rózsásra hízzanak, házakat vegyenek s névjegyükön hosszú szavak villogjanak. [...] Milyen mártír voltam, mennyit tettem a magyarságért! – ennek is vége legyen, mert a dolgozó kismagyarok tízezeres tömege megunta már azt, hogy olyanok igyekeznek előtérbe, akik húsz éven át »óvatosan« éltek, nem voltak ott sehol a küzdőtéren” (Sztojka 1942) – áll a folytatásban.

Írása végén Sztojka László felszólított: „Gondoljunk a földhátakon vető száz-ezer, millió magyarokra, akik az új társadalom s az új magyar szellem felsugárzásától várják az igazi jobbágyfelszabadítást, csengjen fülünkbe a kormányfő új, tiszta közszellemre intő emelthangú mondata, – a Szamosmentéről tűnjön el a köd, ha kell ágyúkat is vezéreljünk ki a szétlövésére, mert úgy lesz nekünk igazabb napfényesebb jövőnk, itt a Szamosmentén s mindenütt az országban, ahogy a beteg, gennyes részek kimetszéséhez hozzátudunk s hozzámerünk kezdeni!”

A *Szamosvidék*ben a szerző feltüntetése nélkül jelent meg az az írás, amely közölte, hogy a hatóságok a zsidóknál „állandóan meglepő mennyiségű jogtalanul felhalmozott” élelmiszert találnak. „Legutóbb egyik zsidó polgárnál egy öt kilós tejféhér vajaskalácsot!” A cikk leszögezte, „az általános rendelkezések az ország minden lakosára vonatkoznak”, majd feltette a kérdést: „Így!?! Vajaskaláccsal és hatvan kilós zsírosbödönökkel gondolja a hazai zsidóság sorsát elrendezni? Gondolkoznia kéne már egyszer ezen!” (Így!?!... 1942)

A Dési napló című rovat egyik cikke Dészsidólakta utcáin tett éjszakai séttákra buzdította a rendőrséget és másokat, hogy lássák, „mennyire élednek ezek a sötétség beálltával”. „Csoda volna ha az elsötétítést nem tudnák a maguk módján, céljaiknak megfelelően kihasználni” – jegyezte meg az írás zárójelben, majd kifejtette: „Gyalogosok és »fiákerek« jönnek-mennek, somfordálnak, itt is megállnak, ott is megállnak, itt beadnak, ott magukhoz vesznek valamit, úgy élnek, úgy *seftelnek*, ahogy akarnak” (Szamosvidék 1942). A cikk szerint reggelre beáll a csend és a béke, „csak a szentség takarójába burkolózott »mártírok« terjesztik a hírt, miszerint Budapestet nem az oroszok, hanem a németek bombázták. „Ezeknek hiszünk???” – tette fel végül a szerző a kérdést.

A kormányfő egyik beszédével, valamint bizonyos kormányintézkedésekkel kapcsolatban „suttozó ajkak az »antiszemita« szót rebesgetik” – állt a *Szamosvidék* Figyelő rovatában 1942. november 4-én. A szerző kijelentette: „a kormány igenis mindenben meg kell [hogy] erősítse a magyarságot ősi földjén, ebből kifolyólag rendelkezéseket tesz. Ilyenszerű rendelkezés során ütközött ki a zsidó-kérdés is. Ez a feladat a kormányé, ezért a magánmozgalmaknak helye nincs. A dolgozó zsidóságnak, mint embertömegnek megélhetőséget kell adni, a mód eldöntése azonban nem egyének feladata” (r. 1942). Végül a cikk szerzője elvetette a gondolatot,

hogy a kormányintézkedéseket antiszemitizmus jellemezni: „ez a magyar magatartás, ami világos, egyszerű, és amihez az említett jelző suta és ostoba” –írta.

1943 júniusában Wass Albert a lármafákról írt, amelyek, ha meggyújtották őket, azt jelezték, hogy a haza veszélyben van. Nem mindig hittek azonban a lármafáknak – állította Wass –, „szemüket félre fordították, álnok, idegen tanácsokra hallgattak. Ezért volt tatárdúlás, ezért volt mohácsi vész. [...] Égig csapó lánggal sisteregnek ma újra hegyeink fölött a lármafák” (Gróf Wass, Lármafa 1943), ezért mindenkinek el kell foglalnia a maga helyét a nemzet jövőjének védelmezése érdekében, de akad olyan hitvány ember – folytatta az író –, aki „kihúzza magát minden közös munkából, lapul, ravaszkodik, meghúzódik, igyekszik kijátászani a közösség érdekeiben hozott rendelkezéseket, s ha ez sikerül: lelkesen tapsol önmagának. Az ilyen féreglelkű ember csak a maga hasznát lesi: Kolozsvárt elvonja a zsírt a közfogyasztás elől, Désen meglopja a harcoló honvédek csomagjait, árdrágítással, halmozással, ezer kis undok cselszövészel igyekszik szolgálni a maga aljas vakond-érdekeit, és ez még mind nem elég. Leinti a lelkesedőket, a bizakodók között titkos híreket sustorog, mindent cáfol, ami jó, és mindent tud, ami rossz. Szidja a rendeleteket, igyekszik bomlást, félelmet, kétségbeesést kelteni, alattomos, féregtermészetével minden korláton keresztül csúszik, és mérhetetlenül okosnak érzi magát”, de „a lapulókat, a sopánkodókat, az öncélú ravaszokat elpusztítja a közösség ítélete, kigyomlálja a közszellem, s nyomaikat eltörli a megvetés. Elvonul a vihar, a lármafák lángja kialszik egyszer. Harc és munka nyomán virágba bomlik a nemzet fölött a gazdag békesség. S aki majd akkor visszanez, olyannak látja a hazát, mint borona után a búzavetést. Aki laza gyökerű hitvány gyom volt, azt kitepték a földbehasító éles acélfogak. S marad a tiszta búza!” – zárta írását Wass Albert (Gróf Wass, Lármafa 1943).

„Ennek a háborúnak nem lesznek vámszedői” – idézte a *Szamosvidék* nevét nem vállaló újságírója a kormányfőt, majd olyan szamosújvári árdrágítóról tett említést, aki külföldről 15 ezer pengős vadászpuskát hozatott, „amikor az elnémult harangok földjén a magyarság összeszorított ököllel vívja nemzeti és megélhetési harcát”. A cikk megjegyezte: „mint látható, a kormány feje, nem beszélt a levegőbe, és a visszaélők, akik gabonán, tűzifán, szeszen, fűszeren stb. stb. gondoltak vigan élösködni, szép lassan rács mögé kerülnek. Eltűnik a közéletből a puffadtra hizott egykori facér kereskedősegéd, aki homályos tőkével házakat vásárolt össze, a vásznat 200–300%-kal drágábban mérő textiles, a modortalan ifjú, aki 120 pengős fizetéséből egyszerre a 600 pengőre ugrott teljesítmény nélkül, s ma már csak a kiszállási díj érdekli” (A 15.000 pengős vadászpuska 1943). Végül a szerző elégedetten nyugtázta, hogy „a küzdő magyar társadalom dolgozva és bízva halad előre, mert tudja és látja, hogy a parazitákra előbb-utóbb rá kerül a bilincs.”

A *Szolnok-Doboka* hasábjain a magyarságot dicsérő és egyben a zsidókat elmarasztaló írás hosszasan sorolta a magyarság erényeit. Szó esett benne a magyar nép nyugalmaról, türelmességéről, dolgozni vágyásáról, hangsúlyozva, hogy „a felszínes, kirakati, külföldet majmoló felületi rétegen túl, a zsidós közszellemmel egyenes ellentétben, ha sokszor láthatatlanul is, évezredes magyar lélek szunnyad, és ez a magyarok igazi lelke, ez az igazi magyarság” (Cél – és eredmény 1944). Má-

sik cikkben a dési sétáról beszámoló szerző így fogalmazott: „befordulunk a kapualjakba, ha piszkos, szagos, szalmás, mosogatóleves a keskeny, messzenyúló síkátor, megesküdhetünk, hogy zsidó a ház lakóinak nagyrésze. Egy-két házban gettói hangulat fogad. Máshelyt az emeletek csendjébe húzódtak a gazdagabb zsidók. A mélyrenyúló udvarokon sok már a magyar iparos is” (Dés felfedezése (2) 1944).

1944. május 9-én megjelent cikk számolt be az arcvonal megszilárdulásáról, valamint arról a hivatalos nyilatkozatról, miszerint a német birodalom segíteni fogja szövetségeseit területük megvédésében. „Ez a két momentum – folytatódott az írás – bizonyos észrevehető megnyugvást hozott, amihez még hozzájárult a zsidók táborhelybe való tömörítése, ami megyénkben a most lezárt héten történt meg. Pillanatnyilag leküzdhetetlen érzést hozott az eddig köztünk élt zsidóság kikülönítése, de ez az érzés nem szimpátiaérzés volt, hanem a kérlelhetetlen következetesség érvényesülésének megdöbbentő hatása. Igen, szabad akarat van, mindenki azt teszi, amit akar, de viselnie kell tettének következményeit. A zsidóság nem látta szükségesnek megcáfolni azt a vádat, hogy a létünkért folytatott ezen küzdelemben ellenünk van. [...] A magyar és német viszony rendezése folytán ezt a kérdést is likvidálni kellett”, ezt a zsidósággal szembeni államvédelmi intézkedést azonban nem lehetett hamarabb megtenni, de elhalasztani sem lehet – fogalmazott a cikk. „Megbocsáthatatlan könnyelműség lenne, a tudott ellenséget továbbra is meghagyni ellenünk irányuló titkos és titkolt működésében” (A háború 1944). Az, hogy a kormány e „súlyos probléma megoldására határozta el magát, gondolkozásra kell hogy készítse az egész ország népeit. Aki nincs velünk, az ellenünk van” – hangzott a végkövetkeztetés.

„A nemzet erőfeszítéseinek mai foka mellett” az egyes ember véleménye nem, csak a közösség akarata számít, így az sem releváns, hogy a zsidók gettóba történő telepítéséről mit mondanak. Ennek ellenére mégis foglalkozni kell a kérdéssel – írta a hetilap. A szerző a „zsidók ügyéről” dési mesteremberrel beszélgetett, aki elmondta: „nem jó látni a nyomorúságot. De nem lehetett másképpen. [...] Vagy ők veszték el, vagy mi. Háború volt, valóságos háború volt itt Désen. A magyar iparosember vagy tönkrement, vagy nekik dolgozott s az ő hitelükből élt. Rég tudtam, hogy ez bekövetkezik. Ha sajnálnám is őket egyenként, az egészről azt mondom: így kellett ez [hogy] legyen” (Szegények? 1944). A cikk írója hozzátette, a város zsidóságának gettóba történő tömörítését „emberi szánakozás nélkül nehezen lehet” végignézni, „de a mostani udvarias magyar eljárást mérjük hozzá ahhoz a sok évtizedes »humánus«, »finom«, »európai« terrorhoz, amelyet [amellyel] a zsidóság nyolcvan év alatt olyan végzetesen sok anyagi és szellemi hatalmat ragadott magához világruralmi terveinek keresztülvitelére. [...] Ezt a kitelepítést már akkor el kellett volna [hogy] végezzük, amikor városainkból az ezek helyett százakat, vagy tízeket kellett volna eltanácsolni! Akkor nem kellett volna [hogy] magárahagyottan harcoljon a megszervezett zsidó tőkével sok kis egzisztenciájú magyar, s nem sodorta volna majdnem végpusztulásba az egész nemzetet ezelőtt 25 évvel a kommunista terror” (Szegények? 1944).

A május 30-i *A zsidóságról* című írás számba vette a dési zsidó lakosság számarányának változásait 1857-től kezdve. Eszerint míg 1857-ben 122 zsidó la-

kott Désen, 1891-re számuk 1114-re emelkedett, az 1910-es népszámlálás pedig 2176 zsidót említ, ami a lakosság egyötödét tette ki. Tíz évvel később a zsidók száma 3224 volt, ekkor a város lakosságának negyedét képezték, a legutóbbi összeírás szerint pedig Désen 4200 zsidó élt. Az említett adatokhoz „semmiféle hozzáfűzni valónk nincsen” – állt a cikkben, amely így folytatódott: „akinek van magához való esze, az tud következtetni e számadatokból, melyek kommentálásához a napjainkban előkerülő hatalmas vagyongészletek, művészi értékek, arany- és ezüstneműk tökéletesen elégségesek” (A zsidóságról 1944).

Végül, 1944 júniusában, a hetilap két hírrel igyekezett zsidóellenességre hangolni. Egyik Imrédy Béla esetleges zsidó származásáról szólt. A cikk megjegyezte, hogy Imrédy ellenőrzés nélkül fogadta el ellenfelei állítását, miszerint egyik dédszüloje zsidó származású volt, azóta azonban a szükséges okmányokat beszerzte. Most ismét próbálkoznak Imrédy „beszennyezésével,” ezért „vezető fajvédő személyiségekből álló bizottság vizsgálta meg a bemutatott bizonyítékokat,” amelyek alapján „végleg tisztázta Imrédy Béla őskeresztény származását” (Hírek, tudnivalók 1944).

A másik írás arról számolt be, hogy a pénzügyminiszter a zsidó szellem kiküszöböléséről tartott beszédében elmondta, „nem volt elég félreállítani a zsidókat, anyagi gondolkozásukat is ki kell irtani” (Szolnok-Doboka 1944). Ez az írás valójában már azt jelezte, hogy a zsidóság eltávolításával a gazdasági gondok nem enyhültek, és nem tűntek el egyetlen csapásra, ahogyan azt a vezető antiszemiták ígérték, hanem súlyosbodtak és sokasodtak.

Amint az a fentiekből kitűnik, a vizsgált kiadványokban az ellenszenves, gúnyos hangvételű, zsidóellenes írások egymást váltogatták. Amikor az észak-erdélyi, így a dési zsidóság élete is egyre nehezebbé vált a korlátozó rendeletek, a fajvédelmi törvény rendelkezései miatt, a „hontalan” zsidó családokat elhurcolták a lakóhelyükről, és kivégezték őket, a zsidó férfiak számottevő részét munkaszolgálatra vitték, ahonnan alig néhányuk tért haza, s így a családok többsége családfő nélkül maradt, a sajtó sem vállalta magára azt a szerepet, amelyet mindenkor végeznie kellene, hogy az emberekben empátiát keltsen az elnyomottak iránt, s hogy azok segítségére és felkarolására ösztönözzön. Éppen az ellenkezője történt. „Ideje már, hogy halálra ítéljük” – írta gróf Wass Albert a zsidóságról. Arról a zsidóságról, amely a magyarsággal együtt örömittasan üdvözölte a második bécsi döntést, s amelynek tagjai magyarnak érezték és vallották magukat, és makacsul hittek, hogy a magyarság befogadta őket, és nem engedi, hogy bántódásuk essen.

Wasshoz hasonlóan, a főszerkesztő, Sztojka László is azt vallotta, „a legnagyobb keménységgel” kell a zsidóságtól megszabadulni, hogy a magyarságnak „igazabb, napfényesebb” jövője lehessen.

Ismerve a sajtó közvéleményformáló szerepét, a lapokban fellelhető heves antiszemita uszítás, Sztojka László és Wass Albert szélsőségesen nacionalista, zsidóellenes írásai nagymértékben hozzájárulhattak ahhoz a Magyarország-szerte eluralkodó és egyre erősödő antiszemita hangulatnak a kialakulásához, amelyet a dési magyar lakosság nagy többsége is megáéna érzett, s amely végül a város zsi-

dóságának teljes kirablásához, gettóba zárásához, elhurcolásához és végül meggyilkolásához vezetett.

* A BBTE Holokauszt- és Genocídiumtanulmányi Intézetének társult kutatója. A tanulmány és az azt megalapozó kutatás a The City University of New York Rosenthal Holokausztkutató Intézete „J. and O. Winter” Alapjának támogatásával valósult meg, amelyért a szerző ezúton köszönetet mond.

Források

- Gróf Wass, Albert. „A gazda védelmében.” *Szamosvidék*, 1942. április 16: 1.
— „Lármafa.” *Szamosvidék*, 1943. június 5: 2.
— „Modern hazaárulók.” *Szamosvidék*, 1942. április 4: 3.
r. „Antiszemitizmus?” *Szamosvidék*, 1942. november 4: 4.
Szamosvidék. 1942. szeptember 17: 4.
Szamosvidék. „A 15.000 pengős vadászpuska.” 1943. augusztus 23: 2.
Szamosvidék. „Így?!...” 1942. július 16: 4.
Szolnok-Doboka. 1944. június 13: 1.
Szolnok-Doboka. „A háború.” 1944. május 9: 1.
Szolnok-Doboka. „A zsidóságról.” 1944. május 30: 2.
Szolnok-Doboka. „Cél – és eredmény.” 1944. május 2: 1.
Szolnok-Doboka. „Dés felfedezése (2).” 1944. május 2: 2.
Szolnok-Doboka. „Hírek, tudnivalók.” 1944. június 6: 1.
Szolnok-Doboka. „Szegények?” 1944. május 9: 1.
Sztójka, László. „Köd a Szamosmentén.” *Szamosvidék*, 1942. május 14: 1.